

ТРИТЕ КИТА НА ПЛАГИАТСТВОТО

Д-р по филология Орлин Стефанов

Интереси в областта на естетиката и философските проекции
в литературата и изкуството
e-mail: orlin.stefanov@abv.bg

THE THREE ASPECTS OF THE PLAGIARISM

Orlin Stefanov

Summary

Plagiarism is revealed into three aspects. Appropriation of foreign texts; of already concepts or conceptual forms by other authors, which paradoxically deforms the authors' message, because of which they are introduced.

Key words: robbery, features of plagiarism, robbery, mystification, hidden authorship.

Когато някой присвои нещо, което не му е принадлежало, ние говорим за кражба. Било е чуждо, взел го е за свое. Обикновено посегателствата са на пари, скъпоценности, имущество. Чрез адвокатски похвати и хитроумни схеми биват присвоявани имоти, промишлени предприятия и търговски марки. Завладявани биват пазари за продукцията, която би залежала по складовете. Или клиентела за дадени услуги. Станахме жертви от разграбване на потребителски мрежи за електроразпределение, на водни ресурси и минерални залежи.

Като смокинов лист за прикриване на престъпленията служат мантрите за приватизация и ефективно стопанисване от частните предприемачи, докато държавното или колективно владение се обявява за безстопанствено и неефективно...

... Напомням най-общите черти на нашето съвремие, при което се окаже, че е важно не създаването на принадлежна стойност, а „приватизирането“ на готовите блага. При такъв „фон“ плагиатството на чужди текстове и концепции оставя усещане за безобидност и разчита на безнаказаност. Но все пак, да се търси оправдание по аналогия със стопанската дейност е неуместно и няма

никакво оправдание с уж по-голяма ефективност в науката. За да има постижения в тази област, е задължително и неотменимо новаторството, разкриването на нови хоризонти. Лъжливи са основанията за търпимост поради контраста, че спрямо някое хакерско откраждане на чужди банкови депозити например, грехът да подпишеш чужди публикации със своето име не е чак толкова голям. Ала подобна снизходителност е твърде и твърде недалновидна!

Бедата е, че пораженията са изключително опасни, с далеч разпростиращи се последствия, тъй като наложилите се с кражба „авторитети“ завоюват командни позиции в творчески или в научни среди, в изкуството и в литературата. Няма никакво съмнение, че такива „фигури“ няма как да хранят каквито и да било илюзии за собствения си капацитет. Та те са наясно, че се кичат с чужди постижения. Съответно е неизбежна салиериевската ревност към онзи, който е обект на посегателството. Като заплаха и опасен конкурент се възприема и всеки оригинално мислещ автор. Дори той да е от съседна сфера на познанието, самият факт, че някой обявява гордо своето „ЕВРИКА!“ няма как да не „засяга“ преписвача. Поради което той избира друг вариант: да се заобикаля със себеподобни епигони и алилуйчици; настава клановото разпределяне на постове, длъжности. При финансирането на проекти възниква такава „органика“ на оцеляването, че се лансират подходящи „образци“ за подражание. Няма как спонтанното съзидание да се спаси от дискредитиране, открителското дръзновение бива поругавано.

При подобна нагласа за „добър тон“ се приема колегиалната „лоялност“, премълчаването на посегателствата и на съпътстващите ги интриги. Казано с една дума, климатът в отделното звено, а и в науката като цяло става съвсем нездравословен...

След това неголямо встъпление преминавам към конкретните особености на плагиатстването.

* * *

В най-нагледен вид тази проказа се проявява, когато някой от свое име представя изцяло или във фрагменти чужди произведения. Обикновено се посяга на нещо ярко, от което „литературният джебчия“ (както са се изразявали в началото на миналия век) се е впечатлил и сега разчита да възхити нищо не подозиращите читатели, да покаже пред колегията своята продуктивност. По-

някога се отмята като планова задача, с чужд труд се оправдава финансирането на изследователски проект или просто се получава „авторски“ хонорар за похитена публикация. Разчита се най-вече на чуждоезични публикации, като се предполага, че никой друг не ще има достъп до тях. Сиреч, изключена е опасността от разобличаване. Но се забравя предупреждението колко са къси краката на лъжата. Рано или късно посегателството все ще излезе наяве, а в наши дни разобличаването се ускорява с помощта на дигиталните технологии. Чрез търсачката е лесно да се проверят отделни изречения или словосъчетания и тогава за части от секундата проличава къде са употребени тези ориентиращи фрази и сетнешното сравняване се осъществява веднага. Но и много преди тази модерна технология пиратските набези са били разобличавани. Няма как яркият текст да не попадне на някого от практически неограничения кръг читатели на първоизточника.

Един от най-драстичните примери за разобличено плагиатство от този вид е фиксиран в литературната ни история. Скандално се разчува, че Пенчо Славейков е представил стихотворението на руския поет Крестовски „Фрина“ като своя авторска творба. Човекът, който е бил толкова властен в претенциите си на законодател и *arbiter elegantiae*, се вижда принуден да спре с появяването си на публични места. Е, след време скандалът поутихва, но макар верните сподвижници да щадят авторитета му и да подбират оправдания, имиджът на „естета“ е непоправимо засегнат. И като илюстрация за тревогата ми колко са опасни „концентричните кръгове“ от влиянието на самозвани авторитети е фактът, че единственият, дарен от бога поет в кръга „Мисъл“, не е могъл да се освободи от внушенията на своя ментор. Имам предвид как Яворов насилва поетичната си муза, като съчинява цикъла „Царици на нощта“. Великият поет ни предлага да се прехласваме от Сафо, Месалина и Клеопатра, което е пряко доказателство за отстъплението от истинското му призвание. Всъщност, Яворов е епигонствал плагиата, а от такова клониране няма как да се родят добри плодове. Колкото до посегателството на Славейков, то проличава още в първия ред на „Фрина“, доколкото древният град е споменат в множествено число. Точно такава е руското название: „Афины“, та затова – „Спят Атини...“. По-сетне излиза наяве и цялата творба, обнародвана от Кирил Христов в съседни колони за оригинала и за подписания от похитителя превод.

В наше време са ми попадали публикации със сходни белези за неско-

посно превеждане на текстове, открити от интернет и зачислени като собствени статии. В разказ за техническите изобретения на Леонардо да Винчи можеше да се прочете, че той взимал за модел не летенето на птиците, а на водните кончета и на... летищите мишки. Но това са прилепите, на които в Русия казват „летучие мыши“. Чел съм за „рязане с пила“ (вместо трион), Съвет на безопасността към ООН (вместо на сигурността), старши брат (вместо по-големият брат) и други „преводачески“ куриози, които издават плагиатора, който е „пропуснал“ да постави името на действителния автор...

* * *

За скрита форма на плагиатството може да се говори при съавторските колективи, в които участват хора с различен административен статут и поради това учените, които са на по-ниските стъпала, изпълняват ролята на литературни „шерпи“. Наистина, тези реални автори фигурират, но им се налага да изписват имената си на втора позиция. В такива случаи авторското самолюбие отстъпва пред желанието да се препоръчаш на „шефа“ като негов предан сподвижник. Разбира се, в такива случаи насилието е косвено и отказът от научния приоритет се прави от кариерни съображения. Възможно е включването на „патрона“ да става без някакво изрично вмешателство. Единственият „грях“ на „лидера“ е, че той не се отказва от милия подарък и трупа публикации за сметка на чужди усилия. Как иначе ще изобразява научен авторитет и плодовитост?

Любопитни са и други форми на доброволно подарено авторство чрез литературна мистификация. Има доказателства, че автор на „Тихият Дон“ е Александър Серафимович. Но е била реална опасността от етикета, че романът е антисъветско произведение с неизбежните репресии и цензурни вмешателства. Ето защо епичната творба е трябвало да излезе от името на полуграмотния, но с отличен социален статус Мишка Шолохов. Според сътрудника на Ермитажа Михаил Аникин стилистиката и строежа на фразите в прозата на Серафимович и на „Шолохов“ са идентични. Наистина, такъв контент-анализ е строго обективен. Спомняме си и версията как зад актьора Шекспир се е скривал истинският автор на поезията и драмите, подписани с неговото име.

Вече е признато за подменено авторството на „Конче-Гърбокочче“. Смятало се е, че приказката е съчинена от Пьотр Ершов, но зад него се е

скривал Александър Пушкин. Поради опасението му, че цензурата ще е далеч по-придирчива за алюзиите в текста, който е подписан от строго наблюдавания литератор. В тогавашната обстановка осемнайсетгодишният и напълно неизвестен съчинител е бил подходящо „алиби“. Косвено свидетелство за мистификацията е фактът, че уж съчинената от неизвестния „поет“ приказка, все пак бива забранена на деветата година от нейното появяване.

...Като си спомням студентските години в Ленинградския театрален институт, предполагам, че са ме заподозрели в подобна схема. В курсова работа за Луначарски заех остро критична позиция към пропагандираната от първия нарком на просвещението политизация на изкуството и литературата. Нямах никаква представа, че дисертацията на ръководителката ни в семинара по съветски театър е била върху неговото творчество. Та тя изрази учудването как така само за три месеца съм разбрал, че идеите на Анатолий Василиевич са като при идеолога на фашисткото изкуство Алфред Розенберг. На нея самата тази прилика се изяснила в края на трите аспирантски години. Естествено, тя едва ли е споменала догадката си, защото нямаше да ѝ присъдят кандидатската степен. Такава теза е била табу, за нарушаването на което някой би могъл – както вероятно е допускала (?) – да използва мене, студента от братска България. Досетих се за подобна версия сравнително неотдавна, а тогава просто се изумих от занижената оценка на курсовата ми работа – Добър (4). Докато за пробив в догматиката би ми се полагала най-високата оценка (5). Явно, на госпожата ѝ е трябвало да се застрахова: тя не поощрява крамолните (с вероятност да са от скрит „кукловод“) изследвания...

* * *

Все пак, може да се приеме, че доброволното предоставяне на своя литературен труд за подписване от някакъв фигурант е сравнително безобидно. Случва се и най-несъмнените художествени и научни постижения да поразжат изпитания за създателите си и те предпочитат да скриват своето авторство. Така за ревизирането на Аристотеловата представа: движи се само движимото, Галилео Галилей измисля несъществуващ първоизточник. Тъй че историците на науката съвсем напразно издирват откъде той е почерпил принципно важната корекция: движи се и тялото, което след първоначалния тласък не среща препятствие.

Горното е казано като допълнителен нюанс за авторските приоритети, но истински престъпна е злоупотребата с чуждо творчество, когато окраденият автор „предвидливо“ е подценен.

Пример за подобна „стратегия“ отново откриваме при Пенчо Славейков. Като съвсем млад литератор той пише с възхищение за Ботев, но към края на следването си в Лайпциг изпраща анонимна рецензия за посветената на гения биографична книга от Димитър Страшимиров. В нея той скандално обявява: „Ботьов не само не е в е л и к поет, но едва ли може да се нарече и добър поет“. Няколко години след това в „Мисъл“ излиза вече подписана и уж „смекчена“ статия, а за мота Пенчо Славейков „цитира“ невярно изписан куплет от някаква „френска песен“, от който Ботев бил присвоил знаменития си куплет „Тоз, който падне в бой за свобода...“

Според мене, дори само този епизод с несъмнена проява на салиеревски синдром е достатъчен, за да се постави под съмнение нимбата, с която обикновено „изписват“ лика на Пенчо. Но проблемът се задълбочава и с това, как в „Островът на блажените“ е окрадена и деформирана увереността в безсмъртието на героя. Възникнала е неизбежната при епигонството аберация и в „Марш“ четем: „Той, който в бой умре, той вечно ще живей“. Обвинителят на гения не е усетил, че според подменената версия на крилата мисъл умира и потисникът, като в никакъв случай не може да става дума за „живеене“. Докато внушението от знаменитата баладата на Ботев е за безсмъртието в душите на признателните поколения на онези, които са извършили героичната си саможертва.

...Коварството на подобен маньовър изпитах и лично покрай моята монография за „Едип тиранинът“. Отначало изследването на емблематичната трагедия от Софокъл, с което защитих докторска степен, бе обявено за „опус“, в който неправомерно са потърсени политически проекции на драмата, а година по-късно същата авторка специално настояваше, че вече било време да се погледнели нещата отвъд представите на Фройд и да се прочете трагедията докрай, та да се открият и нейните политически значения.

Интересното е, че когато сигнализирах регионалното звено на Съюза на учените за това посегателството, получих странен отговор. Проблемът се „снемаше“ с обстоятелството, че разобличеното в плагиатство лице се оправдало за конфуза с „мой конфликт на интереси“. Понеже при кандидатстване в конкурс за доцент съм бил „удостоен“ от местното светило с отрицателна ре-

цензия, сега съм си отмъщавал. Благодарен съм единствено, че дочаках епохата на интернет, с чиято помощ хем узнах за това пиратство, хем успявам да разкажа за вероломството. Именно за да се разгласяват подобни нарушения на научната етика, ще е добре да има и сайт за разобличаване на плагиатството. От една страна, той ще е място за въздаване на справедливост с документиране на кражбите. Но също така такава „стена на позора“ ще бъде и въздържащ фактор.

* * *

И накрая остана да спомена още един, особено перфиден похват за използване на чуждите открития. Към тях се присламчват поради тяхното признание и утвърдени авторитети в научната общност. Изкушението идва и от възприетия понятиен апарат със съответните концепции. Но поради идеократичен умисъл по-нататъшното интерпретиране си служи със софистика, прибегва до серия силогизми и подмени, докато не се поднесе диаметрално противоположно значение.

Като пример за такава еквилибристиката ще посоча интерпретацията на Дон Кихот от Мигел де Унамуно. В своите есета той настоява, че трябвало да сме „донкихотисти“, а не „сервантисти“ и че това пренебрегване на „добрия идалго“ щяло да е спасително за Испания. Тук е уместно да се позовем на преценката на Хемингуей, как:

„Някои писатели имат щастието да видят истината и да я предадат вярно, след това се намират такива хора, които влагат несъществуващо значение в думите им”.

Впрочем, самият Сервантес е бил потърпевш от плагиатско посегателство. След като излиза от печат първата част от романа за знаменития идалго, някакъв бездарен писач съчинява свое продължение с образа на придобилия огромна популярност „рицар“. Разбира се, откривателят на Дон Кихот намира начин да се защити и във втората част гневният му патос срещу спекуланта е напълно органичен и праведен. Неговото негодувание е най-вече заради пасквилното експлоатиране на прочулата се двойка Дон Кихот – Санчо Панса. С неизбежност бива изкривено, профанизирано художественото прозрение на откривателя. Щом се взема наготово онова, което при истинския автор е резултат от съчетаването на неговия житейски опит и на личностната му пози-

ция, проличава, че органиката е подменена.

В наши дни узнах за такава „стратегия“ при използването на естетическите категории и теоретичния модел, които са разработени от прославения мислител Михаил Бахтин. При огромни изпитания и с впечатляващ стоицизъм той прави своите изследвания, които изведнъж придобиват широка известност. Изучаването и пропагандирането на откритията му за диалогичния роман на Достоевски, за Рабле и за историческото развитие на романа се оказва престижно, става част от „добрия тон“. Но от широката известност бива изкушена Юлия Кръстева – гуруто на френското литературознание с български произход. Коварството е в това, че тя използва неговия изследователски подход, за да... опровергава основния патос на Бахтин!

Еквилибристиката констатира Анатолий Кузнецов в сп. „Новый мир“ (1995, № 1):

„Любопитно е да се проследи как известната структуралистка в статията си „Бахтин, словото, диалогът и романът“, която, както винаги е написана предизвикателно (...), по парадоксален начин се стреми (и „успява“) „чрез Бахтин“ да реабилитира, дори да „извиси“... формалната школа, която той навремето развенчаваше“.

Или иначе казано, разобличено е постижение от „висшия пилотаж“ на плагиатството. Когато научната позиция на прославен учен е „отхвърлена“ след похищаване на собствения му понятиен апарат, чрез използване на постиженията му като откривател на нови теоретични хоризонти...